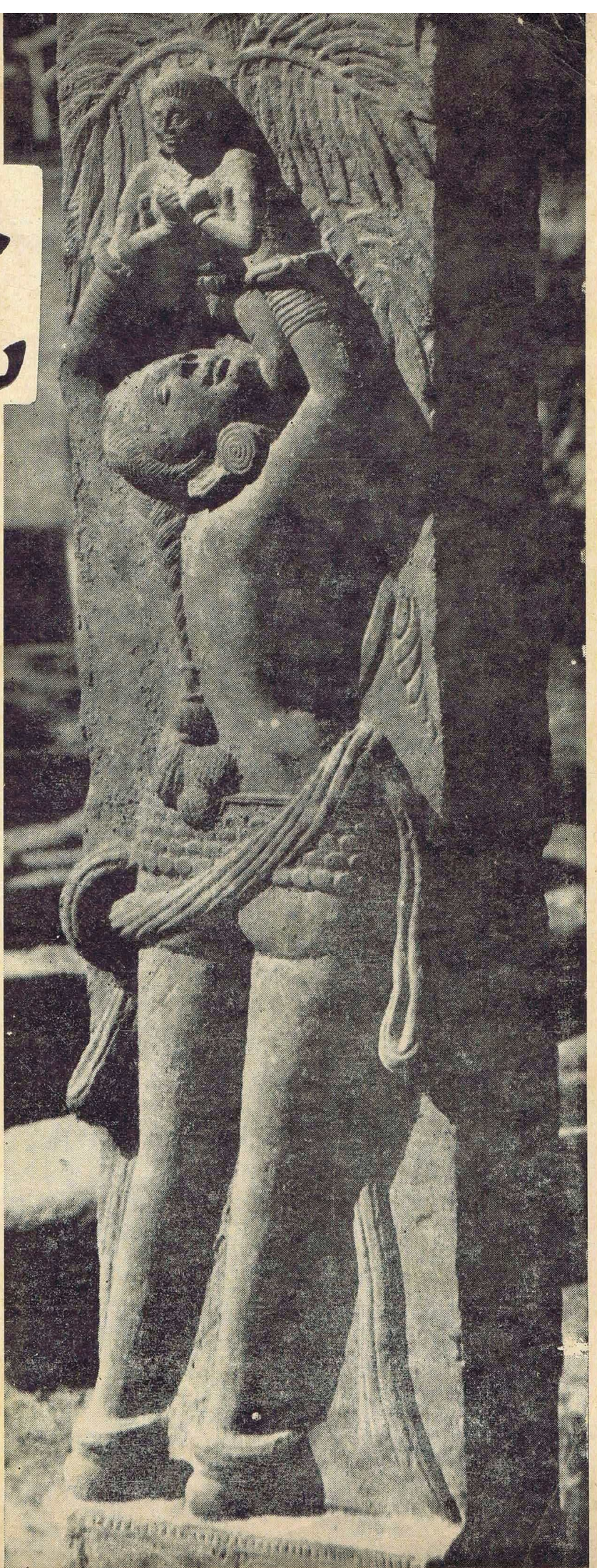

ਜਾਗ੍ਰਤੀ

ਜੂਨ, 1985 75 ਪੈਸੇ

ਇਸ ਅੰਕ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਚਨਾਵਾਂ

- ਜੇ ਮੈਂ ਮੁੜਕੇ ਜੀਣਾ ਹੋਏ :
ਪ੍ਰਿ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੰਥੋਂ
- ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ :
ਸੁਖਪਾਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹਸਰਤ
- ਗਜ਼ਲ
ਪ੍ਰਿ: ਤਖ਼ਤ ਸਿੰਘ
- ਕਵਿਤਾ
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
- ਡਾ: ਇਕਬਾਲ :
ਨਵਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ
- ਚਾਵੀ ਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ :
ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ

ਕਵਾਈ

ਅਖ਼ੀਰਵਾਦ

ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਲਗੀਰ

“ਭਾਈ, ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਜਾਈ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿੰਨਾਂ ਵੀ ਮਾੜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਵਿਫੜਣ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਗਿਲਾ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ,” ਮੇਰਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਹਮਜਮਾਤੀ ਦੋਸਤ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ‘ਭਾਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਭਾਜੀ ਦੀ ਗਲ ਜਚ ਗਈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉੱਚਮ ਕਰਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸਨੂੰ ਕਦੇ ਹੈਲੋ ਵੀ ਕਹੀ ਸੀ ਨਹੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵੀ ਹੱਥ ਮਿਲਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਹਰ ਕੋਈ ਪਹਿਲਾਂ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੈਟੀਨ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਦਿਨ ਵਿੱਚ 8-9 ਵਾਰ ਚਾਹ ਪੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਾਹ ਪੀਣ ਨਾਲ ਜੀਭ ਤੇ ਛਾਲੇ ਪੈਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਦੋਸਤਾਂ ਮਿਤਰਾਂ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰਦਾਰੀ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾ ਮੰਨਦਾ।

ਮੈਂ ਯੂਨੀਅਨ ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵਿੱਚੋਂ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਸੱਦਾ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸੱਦਾ ਤਾਂ 6 ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ 6 ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਮੋਹਲਤ ਮੰਗੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਐਮ.ਬੀ.ਏ. ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਾਂ। ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਰ ਅਤੇ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੋਹਲਤ ਲਈ ਸਾਫ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਅੰਦਰ ਨੌਕਰੀ ਆਰੰਭ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਨੌਕਰੀ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।

ਮੈਂ ਦੁਚਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਕੀ ਐਮ.ਬੀ.ਏ. ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲੈਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨੀ। ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆ ਕੇ ਵੀ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ ਪਰ ਇਹ ਅਹੁਦੇ ਵਾਲੀ ਨੌਕਰੀ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਬਾਰਾ ਨਸੀਬ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਦੋ ਸੁਭ ਚਿਤਕਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਰਾਏ ਦਿੱਤੀ। “ਐਮ.ਬੀ.ਏ. ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਤਾਂ ਨੌਕਰੀ ਹੀ ਚੁੰਡਣੀ ਏਂ,” ਇਕ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੱਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ।

ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਕਾਮ-ਯਾਬ ਹੋਇਆ ਸਾਂ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਸੱਦਾ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਾਗਜ਼ੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਨੌਕਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਚਰਣ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਪੜਤਾਲ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਕ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦਾ ਬਿਹਾ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਾ ਆਈ। ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ। ਹਾਰ ਕੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਗਿਆ ਜਿਥੋਂ ਮੇਰੀ ਪੁਲਿਸ ਪੜਤਾਲ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ

ਪੁਲਿਸ ਪੜਤਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪਰ ਇਕ ਜਗਾਹ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੇ ਇੰਜ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸੱਪ ਖੁੱਡ ਤੇ ਕੁੰਦਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ। ਸਰਾਫਤ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਹੱਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੱਕ ਕੇ ਮੈਂ ਇਹੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਮੰਤਰਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਸਚਮੁੱਚ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬੁਲਾ ਲੈਣਗੇ। ਪੌਣੇ ਦੋ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਖਬਰਸਾਰ ਨਾ ਭੇਜੀ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਮੈਨੂੰ ਐਮ.ਬੀ.ਏ. ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਕ ਮਨ ਕਰਕੇ ਇਸਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਜੁਟ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਕੋਰਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲੈਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸਾਂ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਇਕ ਹੋਰ ਯੂ.ਪੀ. ਐਸ. ਸੀ. ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਤੇ ਗਿਆ ਸਾਂ ਜਿਸਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਨਵਾਂ ਸੱਦਾ ਆਇਆ ਸੀ। ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਪੜਤਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਬਦਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਇੰਜਨੀਰਿੰਗ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਲਗੀ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਥਾਪੀ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲਦਾ, “ਭਾਈ ਹੁਣ ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਅਫਸਰ ਬਣ ਗਿਆ ਏਂ। ਦੇਖੀਂ ਕਿਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਨਾ ਦੇਈਂ। ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਇਹੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਤੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ ਏ। ਮਹੀਨੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਇੰਪਰ ਵੀ ਚੱਕਰ ਮਾਰਦਾ ਰਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੇਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਣ ਜੋਗੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਾਂ,” ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਵਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਤਸੱਲੀ ਦੁਆਉਂਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਂਦਾ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਮਿਤਰਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਗਿਆ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ਹਮਜਮਾਤੀ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਪਰ ਮਾਇਕ ਹਾਲਤ ਸਹੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਨਾ ਪੜ੍ਹ ਸਕੇ। ਹਰ ਕੋਈ ਸ਼ੁਭ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਨਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਵਿਫੜਨ ਵੇਲੇ ਘੁੱਟ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦੇ।

ਆਖ਼ੀਰ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਭ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਲੰਬਰਦਾਰ ਬੋਲਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਇਸ ਨੌਕਰੀ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਇਲਮ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਕਿਤੇ ਪਟਵਾਰੀ ਜਾਂ ਕਾਨੂੰਨਗੋ ਜਾਂ ਉਵਰਸੀਅਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਰਹੇਂਗਾ। ਵੈਸੇ ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਦਾ ਤਾਂ ਕੈਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦਾ ਪਰ, ਖੈਰ, ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ।” ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਬਿਰਧ ਔਰਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ, “ਹਾਏ ਹਾਏ, ਅੱਜ ਕਿਤੇ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪੈਰ ਨਾ ਲਾਉਂਦੀ। ਕਿਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਵਿਚਾਰੀ ਨੇ। ਦੇਖਿਆ ਹੀ ਕੁਝ ਨਾ। ਕੱਚਾ ਆਵਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਦੀ ਵਸੀ ਚਲੇ ਭਰਾਵਾ, ਸਭ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉੱਥੇ ਹੀ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਏ। ਮੌਤ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਜ਼ੋਰ। ਚੰਗਾ ਪੁਤਰਾ, ਪਿੰਡ ਗੋੜਾ ਮਾਰਦਾ ਰਹੀਂ। ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜੰਮਣ ਭੋਂ ਏ,” ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਖ਼ਤਮ ਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਗੱਡੀ ਵੜਨ ਤੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਫਿਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਮੇਰੇ ਹਮਜਮਾਤੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਅੱਛੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਮਜਮਾਤੀਆਂ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਦੁਖਦਾਈ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਉਧਾਰ ਲਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਾਪਸ ਕੀਤੀਆਂ। ਹੋਸਟਲ, ਮੈਂਸ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵੱਲ ਰੁਪਏ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਚੁਕਦਾ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਪਹਿਲ ਨਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੁਰੀ ਯਾਦ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਜਾਵਾਂ।

ਐਮ.ਬੀ.ਏ. ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਕਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਏ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਿਛਲੇ ਬੈਂਚ 'ਤੇ ਬੈਠਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹਮਜਮਾਤੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਮੈਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵਿਛੜਨ ਵੇਲੇ ਇਕ ਦੋ ਅਧਿਆਪਕ ਮੇਰੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨੇ ਰਹਿ ਨਾ ਸਕੇ ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਾ ਮਨਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਚੰਗਿਆਈ ਸਿੱਖੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਗੱਡੀ ਪਕੜਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਕਤੇ ਰੈੱਡ ਕੁਆਰਟਰਜ਼ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਕਲਕਤੇ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਭਾਜੀ ਪਾਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੱਸਿਆ। ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛ ਬੈਠਾ, "ਉਏ ਭਾਈ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਡੀਨ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਏ ਕਿ ਨਹੀਂ?"

"ਨਹੀਂ", ਮੈਂ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ।

"ਹੈ! ਉਏ ਭੋਲਿਆ, ਤੈਂ ਆਪਣੀ ਡਿਗਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਏ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਦਾਖਲਾ ਹੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਬੱਸ ਹੋ ਗਈ ਸਮਝ ਤੇਰੀ ਐਮ.ਬੀ.ਏ ਪੂਰੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਜਾਈਂ। ਅੱਗੋਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਏ," ਭਾਜੀ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਡਾਂਟ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲੇ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਘੜੀ ਵਲ ਵੇਖਿਆ। ਹਾਲੇ ਮਿਥੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬੱਸ ਪਕੜਨ ਲਈ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਸੋਚਿਆ ਹਾਲੇ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜੇ ਡੀਨ ਸਾਹਿਬ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਜਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮਿਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛ ਬੈਠੇ ਕਿ ਐਮ.ਬੀ.ਏ. ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨਾ ਖੰਸਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੁਆਬ ਦੇਣਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਚਲੋ ਜੇ ਮੌਲਵੀ ਸਬਕ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ ਤਾਂ ਘਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕੇਗਾ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਡੀਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸਾਡਾ ਹਮਜਮਾਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਕੂਟਰ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੱਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਜੀ ਦੇ ਘਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਸਕੂਟਰ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਚਲ ਪਿਆ।

ਡੀਨ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸਿੱਧਾ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਵਾਈ।

"ਮੈਂ ਬੇਟਾ, ਇਸ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ।" ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਕਿਹਾ।

ਮੈਂ ਡੀਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਯੂ.ਪੀ. ਐਸ.ਸੀ. ਵਲੋਂ ਕਲਾਸ ਵੱਨ ਗਜ਼ਟਿਡ ਪੋਸਟ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸਾਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕਲਕੱਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰ ਸਨ।

"ਅੱਛਾ", ਉਹ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਲਮ ਉਠਾਏ ਬੋਲੇ।

"ਕੀ ਯੂ.ਪੀ. ਐਸ. ਸੀ. ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰ ਸੀ?" ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

"ਨਹੀਂ ਜੀ, ਮੇਰੀ ਯੂ.ਪੀ. ਐਸ. ਸੀ. ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੀ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਸ ਇੰਜ ਹੀ 1 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਟਰਵੀਊ ਦੇ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਇਹ ਵੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਫਲ ਹੋਵਾਂਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਵੈਸੇ ਯੂ.ਪੀ. ਐਸ. ਸੀ. ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੇਰੀ ਦੂਸਰੀ ਇੰਟਰਵੀਊ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਵਾਰ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ," ਮੈਂ ਬੋਲਿਆ।

"ਹੂੰ, ਚਲੋ ਚੰਗਾ ਮੈਨੇਜਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਵੈਸੇ ਯੂ.ਪੀ. ਐਸ. ਸੀ. ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੋਰਡ ਦਾ ਬੰਦਾ ਤਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ", ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਉਹੀ ਸੁਆਲ ਦੁਹਰਾਇਆ।

"ਨਹੀਂ ਜੀ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਵੈਸੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕੌਣ ਮੈਂਬਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਐਸੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਲਈ ਬੋਰਡ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਬਹੁਤ ਗੁਪਤ ਰੱਖਦੀ ਏ," ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਦਾ ਪਸੀਨਾ ਪੂੰਝਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਭਰਮ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ।

"ਮਾਈ ਡੀਅਰ, ਥੋੜੀ ਬਹੁਤੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤਾਂ ਅੱਜ-ਕਲ ਕੋਈ ਚਪੜਾਸੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਖੈਰ, ਓ.ਕੇ.", ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ।

"ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ", ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ। ਡੀਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਲੜਕਾ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਕੂਟਰ ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਫਿਰ ਭਾਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਿਆ ਜੋ ਮੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜਲਦੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਭਾਜੀ ਨੇ ਸਕੂਟਰ ਤੋਂ ਉਤਰਦੇ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, "ਮਿਲ ਗਏ ਸਨ ਡੀਨ ਸਾਹਿਬ? ਕਮਲਿਆ ਵੱਡਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕਰਕੇ ਰੱਖੀਦੀ ਏ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਨੌਕਰੀ ਕਰੇਂਗਾ ਤੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਜਾਵੇਗਾ" ਭਾਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸਮਝ ਕੇ ਨਸੀਹਤਾਂ ਦੇਈ ਜਾ, ਰਹੇ ਸਨ।

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ 31 ਤੇ)

ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਏਸ਼ੀਆ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਿਮ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਘੋਰ ਅੰਧੇਰੇ ਵਿਚ ਫਸਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਕਬਾਲ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਮਹਾਮਾਨਵ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਉਲਝਣਾਂ ਹਨ। 'ਸ਼ਿਕਵਾ' ਤੇ 'ਜਵਾਬੇ ਸ਼ਿਕਵਾ' ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਫਰਿਆਦ ਹੈ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਘਰਾਣਿਆਂ 'ਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਹੋਰ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਮਾਨਵ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਕੇਵਲ ਜਨਮ ਦੁਆਰਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

ਖੁਦੀ ਕੋ ਕਰ ਬੁਲੰਦ ਇਤਨਾ
ਕਿ ਹਰ ਤਕਦੀਰ ਸੈ ਪਹਲੇ।
ਖੁਦਾ ਬੰਦੇ ਸੈ ਖੁਦ ਪੂਛੇ
ਬਚਾ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਕਯਾ ਹੈ।

ਇਕਬਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ, ਇਕ ਮਜਬੂਰ ਜਾਂ ਛਿਣ ਭਰ ਪਿਛੋਂ ਮਿਟਣ ਵਾਲਾ ਬੁਲਬੁਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਮਿੱਟ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਣਾ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਖੋ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਅਸਤਿਤਵ ਹੈ, ਜੋ ਅਮਰ ਹੈ। ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ 'ਚੋਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਜੋ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੋਮਾਂਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕਲਾ ਨੂੰ 'ਖੁਦੀ' ਜਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਕਾਰਜਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਅਗਨੀ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਜਵੱਲਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਉਹ 'ਆਰਟ' ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਥਕਾਵਟ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰੇ, ਇਕਬਾਲ ਅਨੁਸਾਰ 'ਆਰਟ' ਨਹੀਂ ਹੈ। 'ਆਰਟ' ਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਖਿਚਿਆ ਜਾਵੇ।

ਟੀ.ਐਸ ਈਲੀਅਟ ਨੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਮੁਤਾਬਕ ਇਕਬਾਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਹੈ। ਇਕਬਾਲ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡਾ ਸ਼ਾਇਰ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਯੁਗ, ਕੌਮ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਇਹ ਆਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕਬਾਲ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੇਵਲ ਇਸਲਾਮ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕਬਾਲ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਤੇ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮੂਲ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ ਅਪਨਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ, ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਤੀਰਥ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਰਾਮਚੰਦਰ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸ ਨੇ ਈਰਾਨ ਦੇ ਰੂਮੀ, ਯੂਰਪ ਦੇ ਨੀਤਸ਼ੇ, ਮਾਰਕਸ, ਲੈਨਿਨ, ਮੁਸੋਲੀਨੀ, ਨੈਪੋਲੀਅਨ, ਬਰਗਸਾਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਇਕਬਾਲ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਗਤੀ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਉਨਤੀ ਦੀਆਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ○

(ਪੰਨਾ 29 ਦੀ ਬਾਕੀ)

"ਮਿਲ ਗਏ ਸਨ ਡੀਨ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਨਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ। ਮੈਂ ਭਾਜੀ, ਵੱਡਾ ਆਦਮੀ ਬਣਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਏ ਕਿ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੁਰਗੀ ਵੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਆਂਡਾ ਛੋਟਾ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਏ," ਮੈਂ ਭਾਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਖਰ੍ਹੇ ਰੁਖ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।

"ਓਏ ਭੋਲਿਆ, ਵਿਛੜਨ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗਿਲਾ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਦੁਖਾਈਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੀਦਾ ਹੈ," ਭਾਜੀ ਮੇਰੀ ਗਲ ਨੂੰ

ਵਿੱਚੋਂ ਕਟਦੇ ਬੋਲੇ।

ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਤੇ ਮੈਂ ਦੋਹਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾਈ ਅਤੇ ਸਭ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀਆਂ ਸੁਭ ਇਛਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪੜਾਅ ਵਲ ਚਲ ਪਿਆ। ਪਰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੀ ਥਾਂ ਡੀਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਠੋਰ ਨਜ਼ਰ ਮੈਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਘੂਰਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਰਹੀ, "ਪੁਤਰਾ ਤੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਸਫਾਰਸ਼ ਪਵਾਈ ਏ।"

ਹਿੰਦੂ ਅਉ ਤੂਰਕ ਕੋਉ ਰਾਫਜ਼ੀ, ਇਮਾਮ ਸਾਫੀ
ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੇ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ
- ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ